

บทวิจารณ์หนังสือ : BOOK REVIEW

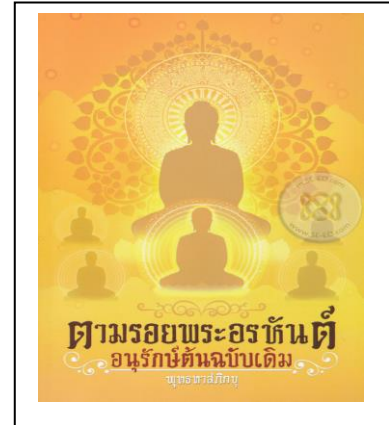
เรื่อง : ตามรอยพระอรหันต์

ผู้เขียน : พุทธทาสภิกขุ

ปีที่พิมพ์ : 2534

สำนักพิมพ์ : สุขภาพใจ

จำนวนหน้า : 296 หน้า

พระธนภัทร ธนภทฺโท และ พระธรรมวิมลมุนี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตหนองคาย

Phra Thanaphat Thanaphatdho and Phradhamwimonmune

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nongkhai Campus, Thailand

Corresponding Author, E-mail: arithat.loes@mcu.ac.th

บทนำ

ความมุ่งหมายของพุทธศาสนานั้น มักจะถูกคนส่วนมากเข้าใจไปเสียว่า จุดมุ่งหมายจะนำคนไปเมืองสวรรค์ จึงได้มีการสอนกันเป็นอย่างมากว่า สวรรค์เป็นแดนที่คนควรไปให้ถึง สวรรค์เป็นแดนแห่งความสุขที่สุด จึงมีการชักชวนกัน ให้ปรารถนาสวรรค์ ปรารถนากามารมณ์ อันวิเศษในชาติหน้า แม้คำว่า "นิพพาน" ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดของการตามรอยพระอรหันต์ ซึ่งหมายถึง การดับความทุกข์ การเดินตามรอยพระอรหันต์นั้นก็เพื่อเข้าถึงนิพพาน คือ ความว่างจากกิเลส สว่างจากทุกข์ ดังที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวไว้ในตอนหนึ่งของการตามรอยพระอรหันต์ว่าโลกพร่องอยู่เป็นนิจ หิวอยู่เป็นนิจ กระหายเลือดอยู่เป็นนิจ ก็ไม่เพราะอำนาจความยั่วยวน ที่นักวิทยาศาสตร์คอยปรุงแต่งขึ้นใหม่ๆ อยู่เสมอนั้นดอกหรือ (พุทธทาสภิกขุ, 2534 : 13)

จากข้อความในบทนำของท่านพุทธทาสนี้ ท่านพยายามกระตุ้นเตือนให้พวกเราจึงเป็นผู้มีชีวิตอยู่อย่างสดชื่นแท้จริงทั้งภายนอกและภายใน คือกายกับใจ มีแววตาสุกใสแสดงนิมิตแห่งความเยือกเย็นอยู่เสมอ

* วันที่รับบทความ: 23 มกราคม 2565; วันที่แก้ไขบทความ 2 มีนาคม 2565; วันที่ตอบรับบทความ: 7 มีนาคม 2565

Received: January 23, 2022; Revised: March 2, 2022; Accepted: March 7, 2022

เกิด ขื่อนี้จะเป็นตัวอย่างแก่นมนุษย์ผู้มีทุกข์เต็มอก มีแววตาขุ่นข้นเพราะภายในใจถูกแผดเผา ด้วยอำนาจความโลภ ความโกรธ และความไม่ได้ตามที่ใจหวัง แม้ภายนอกจะแสดงถึงเพศสมณะผู้สงบก็ตาม แต่ภายในใจเต็มไปด้วยความตริตริก รำรอน เช่นเดียวกับเพศฆราวาสแล้ว ก็ไม่อาจเป็นตัวอย่างแก่นหาชนในโลกได้ และจะกลายเป็นคนตาบอดช่วยจูงคนตาบอดไป เราจะเป็นตัวอย่างการบำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์ผู้อื่นอย่างสูงสุด โดยไม่หวังการตอบแทนเสมอทุกเวลา ด้วยอำนาจเมตตาอนุภาพนี้จะทำให้มหาชนเกิดความอารีแก่กันและกัน เราจะสละสุขเพื่อบรมสุข ในคุณธรรมข้อนี้จะเป็นตัวอย่างแห่งผู้รู้จักบริโภคใช้สอยทุกสิ่งทุกอย่างแต่พอยังชีพเพื่อให้เป็นไปได้อย่างสะดวก รวบรวมทุนที่เหลือจากการบริโภคฟุ่มเฟือย มาบำเพ็ญประโยชน์อย่างอื่นให้แก่ผู้ที่กำลังได้รับความลำบากในโลกใบนี้

ชื่อของหนังสือเล่มนี้คือ “ตามรอยพระอรหันต์” แต่งโดยท่านพุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์) แห่งสวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี จากหลักฐานที่ปรากฏหนังสือเรื่องนี้มีการตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ.2475 หากจะนับอายุของหนังสือเรื่องตามรอยพระอรหันต์ของท่านพุทธทาสภิกขุเล่มนี้มีอายุถึง 85 ปีเลยทีเดียว ที่สำคัญไปกว่าอายุของหนังสือที่มากแล้ว หนังสือเล่มนี้ยังเป็นหนังสือเล่มแรกของสวนโมกขพลารามอีกด้วย ตามสถิติของการจัดพิมพ์หนังสือเรื่องตามรอยพระอรหันต์นี้มีการตีพิมพ์มาแล้วมากกว่า 10 ครั้งด้วยกัน และเล่มเดียวกันนี้ที่ผู้วิจารณ์ได้นำมาอ่าน เป็นการตีพิมพ์ครั้งที่ 6 พิมพ์ในเดือน พฤษภาคม พ.ศ.2534 จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์สุภาพใจ กรุงเทพมหานคร ถ้าจะนับอายุของหนังสือเล่มดังกล่าวนี้ที่ถูกตีพิมพ์ในครั้งนี้ 6 นี้แล้ว ก็ยังถือว่าหนังสือเล่มนี้มีอายุมากกว่า 26 ปีเช่นกัน มีจำนวนหน้าถึง 296 หน้า พิมพ์ที่รุ่งแสงการพิมพ์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณาชื่อ นายประทีป สิทธิจินดาโชค มีทั้งเล่มที่เป็นปกแข็งและปกอ่อน

หนังสือเล่มนี้มีการลำดับเรื่องในการตามรอยพระอรหันต์ ไว้เป็นตอน ๆ คือ คำปรารภ ตอนบุพภาค ตามด้วยบทนำ และเริ่มเข้าสู่การตามรอยพระอรหันต์ ซึ่งแบ่งเป็น 5 บท ด้วยการเริ่มตามรอยพระอรหันต์ตั้งแต่บทที่ 1 จนถึงบทที่ 5 โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคำปรารภ และบทนำนั้น ถือว่าเป็นส่วนที่สำคัญมาก เพราะท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวถึง ความเป็นมาของพระอรหันต์ และความหมาย ประเภทของพระอรหันต์ เป็นการนำทางให้เราได้เข้าใจ และเกิดความสนใจอยากรู้ว่า ภาวะความเป็นพระอรหันต์นั้นเป็นอย่างไร ในเนื้อหาสาระนั้นท่านพุทธทาสภิกขุได้รวบรวมเรียบเรียง วิธีการประพฤติปฏิบัติเพื่อให้ตนเองเข้าถึงความสุขอันแท้จริง เพื่อการเจริญรอยตามรอยบาทของพระอริยเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลายในอดีต เป็นหนังสือที่ให้แนวทาง และสามารถใช้เป็นหนังสืออ้างอิงได้เป็นอย่างดี เพราะมีเชิงอรรถมีที่มาที่ไปอย่างชัดเจน ล้วนแล้วแต่ออกมาจากหลักฐานชั้นหนึ่งก่อนเป็นสำคัญ คือ พระไตรปิฎกภาษาบาลีนั่นเอง ด้วยการเรียบเรียงเป็นภาษาไทย ที่ทุกคนอ่านแล้วสามารถเข้าใจได้ทันที ซึ่งอาจจะต่างจากหนังสือประเภทวิชาการล้วน ๆ เวลาอ่านแล้วจะต้องนำมาวิเคราะห์หรือตีความอะไรต่าง ๆ บางครั้งจนดูเหมือนปิดบังหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาเอาไว้อย่างไม่เจตนา

ในส่วนของบทนำนี้ท่านพุทธทาสได้ยกเอาพระบาลี 3 สุตระ ซึ่งเป็นพุทธพจน์ไว้เป็นหลักฐานในการเขียนตำราตามรอยพระอรหันต์ ซึ่งได้แก่ 1.บาลีฉวีโสทรสูตร(กล่าวถึง การประพฤติปฏิบัติตัวอย่างไรจึงได้ชื่อว่าเป็นพระอรหันต์) 2.บาลีมหาอัสนสุตฺต (กล่าวถึง การเป็นสมณะจะต้องประพฤติปฏิบัติตัวอย่างไรจึงจะชื่อว่าเป็นสมณะ ผู้อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว) 3.บาลีสามัญญผลสูตรกล่าวถึง ศีลของพระอริยะ มีจุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล ซึ่งสามารถที่จะให้บุคคลผู้ปฏิบัติตามเป็นพระอรหันต์ได้ (พุทธทาสภิกขุ, 2534 : บทนำ) ฉะนั้นท่านผู้อ่านทั้งหลาย ควรนำไปคิดไปตรองไปสอบสวนอีกต่อหนึ่ง แจ่มแจ้งด้วยใจแล้วจึงเดินตาม หากมีการผิดพลาดบ้างเพราะความเลอหรือรู้ไม่ถึงตรงไหนแล้ว ท่านผู้เป็นปราชญ์จงช่วยส่งเสริมด้วยการแก้ไขให้ดียิ่งขึ้นไป เชื่อว่าในเวลาข้างหน้า เงามแห่งพระอรหันต์คงจะฉายผ่านตาผู้สนใจบ้างไม่มากก็น้อย เพราะชื่อของเรื่องนี้ก็บอกอยู่ชัดเจนแล้วว่าเรื่องตามรอยพระอรหันต์หรือคัมภีร์ของพระอรหันต์ เป็นการนำเข้าสู่เรื่องที่มีหลักฐานอ้างอิง ไม่ใช่เป็นเรื่องราวที่แต่งขึ้นเอาเอง เป็นจุดเด่นและสร้างความน่าเชื่อถือในหนังสือเล่มนี้

หนังสือเรื่อง “ตามรอยพระอรหันต์” ของท่านพุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์) แห่งสวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีเล่มนี้ เป็นหนังสือประเภทแนะนำการประพฤติปฏิบัติตนของผู้ที่เป็นนักบวชในพระพุทธศาสนาและพุทธศาสนิกชนผู้ที่ต้องการเข้าถึงหลักการปฏิบัติสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา คือความเป็นผู้ปราศจากความทุกข์ เป็นผู้ถึงซึ่งความเกษมสุขจากการเดินตามรอยพระอรหันต์ ในหนังสือเล่มนี้กล่าวถึงเรื่องของความสุขที่พึงจะได้รับจากการประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนที่แท้จริงของพระพุทธเจ้า ที่ท่านพุทธทาสภิกขุนำมาเรียบเรียงจากการศึกษาค้นคว้าในหลักฐานชั้นเดิมได้แก่พระไตรปิฎก ฉบับภาษาบาลี และทดลองนำหลักคำสอนทั้งหมดนี้ไปปฏิบัติด้วยตนเอง จนเกิดผลทางจิต จึงได้นำประสบการณ์ตรงบวกกับหลักการเดิมที่สามารถเป็นบทพิสูจน์ให้ผู้ประพฤติปฏิบัติตัวอย่างจริงจังได้ผลอย่างแน่นอน ถึงแม้ผู้นั้นจะยังไม่เข้าถึงสถานะของความเป็นพระอรหันต์ก็ตาม แต่ผลที่ได้จากการปฏิบัติจริงก็จะทำให้ผู้นั้นได้สัมผัสกับความสุขสงบอย่างลึกซึ้งเป็นเบื้องต้นได้ และถ้าหากเข้าถึงสถานะของความสงบสุขโดยปราศจากอำนาจกิเลสตัณหาครอบงำแล้วไซ้ ท่านคิดว่าจะมีความสุขปราศจากวัตถุที่เป็นอามิสฆนาต ไหน

ในประเด็นนี้เป็นส่วนหนึ่งของบทนำที่พุทธทาสภิกขุอธิบายไว้ ผู้วิจารณ์ขอนำหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นพระอรหันต์ในเบื้องต้นเสียก่อน ในหนังสือได้ให้ความหมายของอรหันต์สรุปได้ว่า

อรหํ = เป็นพระอรหันต์ คำว่า อรหํ แปลตามตัวหนังสือ ได้ความ 4 อย่าง คือ ผู้ควร ผู้ไกล ผู้ไม่มีข้อลี้ลับ ผู้หัก จึงขอยกคำอธิบายที่ละเอียดของพุทธทาสโดยย่อ ดังต่อไปนี้

ก. ผู้ควร หมายความว่าหลายอย่าง คือ 1) ควรเพราะทรงทำเองและสอนผู้อื่นด้วยสิ่งที่ควร สิ่งที่ดีควรคือ อริยมรรคมีองค์ 8 มีความเห็นชอบเป็นต้น 2) ควรแก่ตำแหน่งผู้บัญญัติธรรมวินัยขึ้นสอนโลก เพราะเป็นผู้รู้จริง สอนเขาอย่างไร ทำได้เองอย่างนั้น 3) ควรแก่การกระทบโลกธรรม เพราะมันทำให้พระองค์หวั่น

มิได้ 4) ควรแก่การกราบไหว้และเครื่องสักการบูชาของมหาชน เพราะความดี ที่มีอยู่ในพระองค์ มีค่าสูงกว่าเครื่องสักการบูชาเหล่านั้น

ข. ผู้ไกล แบ่งเป็น 2 อย่าง คือ 1) ไกลจากกิเลส เพราะหมดจากกิเลส อันเป็นความชั่วยภายในใจ ได้แก่ ความอยาก ความโกรธ ความโง่ แม้กายและวาจาก็ไกลจากความชั่วด้วยประการทั้งปวง 2) ไกลจากทุกข์ อันเป็นผลของความชั่วเก่าใหม่ ทั้งทางกายและทางใจ ไม่มีอะไรที่สามารถย่ำยีขู่เข็ญล่อลวงพระองค์ ให้รัก โกรธ กลัว เกลียด ฯลฯ ได้อีก พระองค์จึงได้รับความสุขถึงที่สุด

ค. ผู้ไม่มีข้อลี้ลับ คือไม่มีความชั่วทุจริตอันใด ที่จะต้องปกปิดผู้อื่นจนคนทั้งหลายภาพแห่งความเป็นอยู่ทางกายวาจา และภายในใจของพระองค์ เปิดเผยให้ใครดูก็ได้ ไม่มีข้อที่ใครจะเก็บขึ้นตีเตียนหรือรังเกียจแม้แต่เล็กน้อย ทั้งในที่แจ้งและที่ลับ

ง. ผู้หัก ได้แก่ การหักวงล้อมแห่งการเวียนเกิด เวียนตายให้หยุดหมุน เพราะถ้ายังหมุน ก็ยังไม่เป็นอิสระแก่ตัว ยังไม่เป็นสุข กรรม กิเลส และวิบาก 3 อย่างนี้ ซึ่งเป็นกงล้อได้ถูกพระองค์ทำลายเสียแล้ว ตั้งแต่คืนวันตรัสรู้ ได้มีโพธิ์ ที่พุทธคยา (พุทธทาสภิกขุ, 2534 : 73)

ส่วนพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมาย อรหัตต์ ไว้ว่าคือผู้สำเร็จธรรมวิเศษสูงสุดในพระพุทธศาสนา, พระอริยบุคคลชั้นสูงสุด ผู้ได้บรรลุอรหัตตผล, พระอรหัตต์ 2 ประเภท คือ พระสุกขวิปัสสกะ กับพระสมณยานิก; พระอรหัตต์ 4 คือ 1. พระสุกขวิปัสสกะ 2. พระเทววิชชะ (ผู้ได้วิชชา 3) 3. พระฉฬภิญโญ (ผู้ได้อภิญญา 6) 4. พระปฏิสัมมัทธปัตตะ (ผู้บรรลุปฏิสัมมัทธ 4); พระอรหัตต์ 5 คือ 1. พระปัญญาวิมุต 2. พระอุกโตภาควิมุต 3. พระเทววิชชะ 4. พระฉฬภิญโญ 5. พระปฏิสัมมัทธปัตตะ; พระอรธกถาจารย์แสดงความหมายของ อรหัตต์ ไว้ 5 นัย คือ 1. เป็นผู้ไกล (อารกะ) จากกิเลส (คือห่างไกลไม่อยู่ในกระแสกิเลสที่จะทำให้มัวหมองได้เลย) 2. กำจัดเข้าศึก (อริ+หต) คือกิเลสหมดสิ้นแล้ว 3. เป็นผู้หักคือรื้อทำลายกำแพง (อริ+หต) แห่งสังสารจักรเสร็จแล้ว 4. เป็นผู้ควร (อรห) แก่การบูชาพิเศษของเทพและมนุษย์ทั้งหลาย 5. ไม่มีที่ลับ (น+รห) ในการทำบาป คือไม่มีความชั่วความเสียหายที่จะต้องปิดบัง; ความหมายทั้ง 5 นี้ ตามปกติใช้อธิบายคำว่า อรหัตต์ ที่เป็นพุทธคุณข้อที่ 1 (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2555 : 514) และมีหลายคำที่มีความหมายใกล้เคียงกันคือ อรหัต (ความเป็นพระอรหัตต์) และอรห (เป็นพระอรหัตต์) (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2555 : 513)

โครงสร้างของหนังสือ

1. ฟังเทศน์ เกิดสัทธาและปัญญา อยากบวช

การฟังเทศน์ เกิดสัทธาและปัญญา อยากบวชตามรอยของพระอรหันต์นี้ มีปรากฏอย่างชัดเจนที่สุดในบทที่ 1 คือการฟังเทศน์แล้วเกิดสัทธาและปัญญาอยากบวช ซึ่งในเนื้อเรื่องนี้น่าสนใจเพราะบาลีขึ้นเป็นอุเทศความว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ในกาลก่อน ข้าพเจ้านั้นเป็นคฤหัสถ์ครอบครองเรือน เป็นคนไม่รู้ ครั้นเมื่อพระตถาคตเจ้าบัง สวากของพระตถาคตเจ้าบัง แสดงธรรมแก่ข้าพเจ้าอยู่ ข้าพเจ้าสดับธรรมนั้นแล้ว มี

สัทธาในพระตถาคตเจ้า ครั้นประกอบด้วยสัทธา เห็นแจ่มแจ้งว่า พระวาสคัปปะ เป็นที่ไหลมาแห่งธุลีคือกิเลส การบรรพชาเป็นโอกาสว่าง ก็แต่ว่าการบรรพชาคือพรหมจรรย์นี้ คนผู้อยู่ครองเรือนจะประพฤติกิเลสให้บริสุทธิ์ด้วยดีดุจสังข์ที่เขาขัดดีแล้วนั้น ไม่อาจทำได้โดยง่าย ถ้ากระไรเราพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาจะออกจากเรือน ถือเอาการบวชของคนไม่มีเรือนเถิด ฯ

จากนิเทศความย่อในบทนี้ จะเห็นได้อย่างชัดเจนที่สุดของการตามรอยพระอรหันต์นั้นเริ่มต้นแต่ยังเป็นพระวาสไม่รู้อธรรม เพราะด้วยเหตุแห่งความใคร่รู้ว่าพระตถาคตผู้ให้กำเนิดพระอรหันต์คือใคร และทรงแสดงธรรมด้วยอาการอย่างไร ท่านพุทธทาสได้กล่าวไว้แล้วในบทนำที่ผู้วิจารณ์ได้นำเสนอไว้แล้วในเบื้องต้น คำว่า ‘พระวาส’ ไม่จำกัดบุคคล จะเป็นผู้เกิดในตระกูลใดตระกูลหนึ่งก็ตาม ครั้นได้สดับธรรมนั้นแล้ว เกิดความรู้สึกเพื่อการมัวสุมอยู่ด้วยเรื่องรบกวนใจในชีวิตพระวาส ซึ่งมีธรรมดาแออัดคับแคบเช่นนั้น มาตั้งแต่หลายร้อยชั่วบรรพบุรุษ ไม่รู้จักจบ เกิดความอยากในบรรพชา อันเป็นชีวิตที่ปลอดโปร่งสบาย ไม่อาภยภัยเหมือนชีวิตคนบริโภคคาม

คำว่าข้าพเจ้าหรือผู้ที่จะบรรลุธรรมผล หมายถึงเอากุลบุตรสุดแท้แต่จะเกิดในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง โดยไม่จำกัดวรรณะ ว่าจะเป็ณกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ หรือสุทร เพราะอาจได้บรรลุธรรมผลเสมอกัน

การฟังในที่นี้ เป็นการฟังของพระวาส ซึ่งไม่เคยศึกษาวิชาธรรมมาเลย เป็นการฟังของผู้ที่ฟังแล้วกำหนดเห็นสภาพแห่งชีวิต มุ่งต่อวิธีที่จะทำตนให้เป็นสุข จึงลงมือทำจริง และทำได้จริงตามนั้น คำว่า “ธรรม” ในที่นี้หมายถึงเอาบรรดาธรรมที่ทำให้มนุษย์หลุดพ้น สรุปลงสั้นที่สุดก็คือ วิธีทำใจให้หลุดพ้นจากอำนาจแห่งธรรมชาติ ที่ย่ำยีหัวใจมนุษย์ผู้รู้เท่าไม่ถึงเพราะอวิชชา ให้รู้ถึงจนอาจทำใจให้สดชื่นอยู่ได้เสมอไป และยิ่งขึ้นไปจนในที่สุดดับไม่มีอะไรเหลือ ไม่มีวิญญูณที่จะถือปฏิสนธิใหม่เพราะขาดปัจจัย อันเรียกว่า ปรินิพพาน ไม่ต้องเกิดมาทรมานต่อสู่กับธรรมชาติของโลกอีกต่อไป

ใครจะมีความรู้สึกเช่นกุลบุตรนี้ ทรงแบ่งบุคคลเนื่องด้วยการรู้ไว้สี่พวก พวกที่ 1 พอได้ฟังหัวข้อย่อ ๆ เท่านั้น เข้าใจในทันที เรียกว่า อุคฆัตติยญ พวกที่ 2 ต่อได้ฟังอธิบายจึงจะเข้าใจได้ เรียกว่า วิปจิตติยญ พวกที่ 3 ต้องพร่ำสอนไปนานถึงจึงจะรู้ได้ เรียกว่า เนยยะ พวกที่ 4 เป็นพวกที่ไม่อาจรู้ได้เลยแม้จะถูกพร่ำสอนเพียงใด เพราะมีผ้าในดวงตาหนาเกินกว่าที่ใครจะพูดให้เข้าใจได้ในชาตินี้ หรือบางทีหนาเกินกว่าที่จะนึกอยากฟังธรรมเสียอีก เรียกว่า ปทปรมะ

อยากบวชเพราะอะไรจึงใจ เมื่อกล่าวโดยทั่วไปในวงการบวชแล้ว ที่ตรัสไว้ว่า คนเลื่อมใสได้เพราะเหตุ 4 อย่าง พวกที่ 1 เลื่อมใสในรูปนัยในรูปแห่งศิลปะ อันเนื่องด้วยพุทธศาสนา ตลอดจนถึงใคร่ในรูปอันเป็นกามคุณ พวกที่ 2 มีอาการอย่างเดียวกัน แต่เปลี่ยนเป็นขอบใจในเสียง เรียกว่า พวกที่ 3 เลื่อมใสในการประพฤติดอน คือมอมแมมในเรื่องอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่พักอาศัย และเกสัช ส่วนพวกที่ 4 มีธรรมเป็นที่ปรารถนา เห็นสภาพแห่งชีวิตของมนุษย์ตามเป็นจริงอย่างไรแล้ว จึงอยากบวช

อะไรทำให้เขาเบื่อหน่าย สภาพแห่งชีวิต ปรากฏเป็นของน่าเบื่อหน่ายแก่ผู้ที่พิจารณาเห็นอยู่ต่าง ๆ กัน ไม่มีหลักอันแน่นอนว่าจะต้องเห็นอย่างนั้นอย่างนี้ เสมอไปทุกคน ต้องแล้วแต่เหตุการณ์ที่แวดล้อมอยู่

โดยรอบตัวเขา และทำความเข้าใจให้เกิดขึ้น นี่คือสภาพแห่งความเกิดแก่ตายทุกขโหม่นนี้ ความคับแค้นและ
ตรากตรำใจ เพื่อจะได้สิ่ง ๆ หนึ่งมาเป็นของตน ทั้งที่สิ่งนั้นจะมีการแตกประจําอยู่เป็นธรรมดาของมัน และไม่
อยู่ในอำนาจตนก็ตาม

ถามคืออะไร คฤหัสถ์ผู้ครองเรือน คือผู้บริโศกคาม นักบวช (ที่แท้จริง) คือผู้เว้นจากคาม จะเป็น
นักบวชได้พร้อมทั้งกายและใจ คือทั้งภายนอกภายในก็เพราะหน่ายจากคาม ดังพระองค์ตรัสไว้ว่า “มุนีที่ยังไม่
ละคาม คือคนหลงโลก” เพราะฉะนั้น ผู้ปรารถนาจะตามรอยพระอรหันต์ ควรมีความรู้ในเรื่องคาม สิ่งที่คนเรา
ผู้บุรุษพอใจอยากได้กันนักนั้น เรียกว่าคาม ทุกๆ อย่าง จะเป็นรูปเสียงกลิ่นรสสัมผัสชนิดไหนก็ตาม แม้ที่
สุดแต่วัตถุเครื่องนุ่งห่มใช้สอยบริโภค เมื่อเป็นที่ตั้งแห่งความอยาก ถึงก่อให้เกิดความปรารถนาทะเยอทะยาน
แล้ว ก็เรียกว่า ทะเยอทะยานในคามทั้งสิ้น ทั้งทางทุจริต และสุจริต (พุทธทาสภิกขุ, 2534 : 117)

ตัวอย่างผู้เคยรู้สึกเช่นนี้ในปวัตติกาล คนมีจำนวนเหลือที่จะรับในครั้งนั้น เกิดความรู้สึกหน่ายต่อ
ชีวิตอันยุ่งเหยิง แล้วแสวงหาทางรอดคือ ความเป็นพระอรหันต์ จะยกมาพอเป็นตัวอย่างความว่า “เราเห็นแต่
มนุษย์ผู้ร้ายทรยศ ได้ทรยศแล้วเมาทรยศไม่เผื่อแผ่ เพราะโลกจัดจึงได้ทำการสังสม ข้ายังปรารถนากาม
ยิ่งขึ้นไป ราชานิชนะแวนแคว้นครอบครองอาณาเขตจดฝั่งสมุทรข้างนี้แล้ว มิยกเบื้อ ยังปรารถนาจะแผ่ไปให้
จดฝั่งสมุทรข้างโน้นอีก พระราชาหรือราษฎรเป็นอันมากก็ดี ยังมีตณหา จนกระทั่งตาย ตณหานั้นยังพร่องอยู่
ความเบื่อกามในโลกนี้มีได้มี (พุทธทาสภิกขุ, 2534 : 120)

2. สละทรัพย์และญาติ ออกบวช

การสละทรัพย์และญาติ ออกบวชตามรอยพระอรหันต์ ในเรื่องนี้ปรากฏชัดเจนในบทที่ 2 เรื่อง
การสละทรัพย์และญาติออกบวช ท่านพุทธทาสภิกขุได้หยิบยกเอาพระบาลีขึ้นมาเป็นอุเทศของต้นเรื่องในบท
นี้ ซึ่งผู้วิจารณ์ได้สรุปย่อเพื่อนำเสนอให้เห็น ดังต่อไปนี้

ข้าพเจ้า ได้ละกองสมบัติ น้อยบ้าง มากบ้าง ละวงศ์ญาติ น้อยบ้าง ใหญ่บ้าง ปลงผมและหนวด นุ่ง
ห่มผ้ากาสาเย ออกจากเรือนบวช ไม่เกี่ยวข้องด้วยเรือนแล้ว นิเทศความย่อในบทนี้ เป็นการตามรอยพระ
อรหันต์ขั้นที่ 2 คือหลังแต่การพึงเทศน์เกิดสัทธาและปัญญา ออกบวชแล้ว ก็สละเหย้าเรือนออกบวช พร้อม
ทั้งอธิบายถึงการสึก และการควรบวช ไม่ควรบวช อย่างไร จบลงด้วยพระบรมราโชวาทของพระมงกุฎเกล้าฯ ดัง
มีหัวข้อต่อไปนี้ (พุทธทาสภิกขุ, 2534 : 129)

1. การบวชคืออะไร เมื่อกล่าวโดยพยัญชนะคือโดยศัพท์หรือโดยตัวหนังสือ คำว่าบวช มาจากคำว่า
บรรพชา ซึ่งมาจากบาลีว่า ปพพชชา แปลว่ากระไร ในกัจจายนมูลปกรณ์ แก้วไฉนี้ ปพพชชา ป ปุพพบท วช
ธาตุ คติมติ อตฺเต ในอรรถว่าไป ว่าถึง ฉา ปัจจัย สิ วิภคติ แก้วไฉนี้ มาจาก ธาตุ วช ซึ่งแปลว่าไปหรือถึง ได้
ความว่าธรรมเป็นเครื่องถึง ถึงอะไร มีที่แก้วในสุจิตแห่งคัมภีร์ อภิธานปิณฑิกว่า ปพพชา สยชาติตา อสฺสชาติ
ปพพชิต สยชาติเต อิตฺเต เสพกฐตฺต วชิตติ วา ปพพชิต วช คมนเ โต) ว่า ถึงความเป็นผู้ประเสริฐ เพราะฉะนั้น
บรรพชาหรือการบวชก็คือการถึง หรือการทำให้ถึง ซึ่งความเป็นผู้ประเสริฐ ผู้ที่ได้บรรพชาเรียกว่าเป็นบรรพชิต

หรือนักบวช ก็คือบุคคลผู้ถึงความเป็นคนประเสริฐ และคำว่าประเสริฐหมายความว่าดีกว่ามนุษย์ธรรมดา คือเป็นผู้ที่กำลังทำความพ้นทุกข์ หรือพ้นทุกข์ได้แล้ว (พุทธทาสภิกขุ, 2534 : 130)

ถ้าเราจะประสงค์การบวชเพื่อตามรอยพระอรหันต์กันจริงแล้ว จะถือตามประเพณีไม่ได้ เพราะผลแห่งการบวชที่แท้จริงไม่เกิดจากประเพณีเป็นอันขาด เกิดได้จากการกระทำที่ถูกต้องจริง ๆ เท่านั้น ขั้นสุดท้ายของการบวช หรือ เรียกว่า บรรลุมรรคผล มีอรรถาธิบายเป็นที่สุด นี่คือ แก่นแท้ของการบวช ต้องบำเพ็ญการฝึกกาย วาจา ใจ ให้ประณีต สูงขึ้นไปโดยลำดับจึงจะเป็นการบวชตามรอยพระอรหันต์ และเป็นแก่นภายในการบวชที่แท้จริงถึงที่สุดได้ (พุทธทาสภิกขุ, 2534 : 132)

2. ทำไมจึงได้บวช เหตุที่ทำให้คนได้บวชในสมัยก่อนนั้น ท่านพุทธทาสได้กล่าวไว้ในเรื่องนี้ ซึ่งมีสาเหตุมาจากเหตุ 2 ประการ ความตอนหนึ่งท่านกล่าวว่า เหตุที่ทำให้ได้บวชมีทั้งฝ่ายที่เป็นธรรมและไม่เป็นธรรม บวชเพื่อเลี้ยงชีพ บวชเพื่อมีโอกาสเล่นสนุก ไม่ต้องทำงาน และบวชเพื่อหลงตามเขา ซึ่งเรียกว่า อุปชัฏิกา อุปกิฬิกา อุปมุขิกา 3 อย่างนี้ ไม่เป็นธรรม ส่วนพวกที่บวชด้วยมุ่งออกจากทุกข์ที่เรียกว่า อุปนิสสรณิกา เป็นธรรมแท้ ในรัฐपालสูตร มีคำของพระเจ้าโกทรพยาธ ตรีสแห่งรัฐपाल ตามความเห็นของพระองค์ว่า คนออกบวชเพราะเหตุสี่อย่างคือ บวชเพราะชรา บวชเพราะป่วยเลี้ยงชีวิตไม่ได้ บวชเพราะสิ้นทรัพย์ บวชเพราะสิ้นญาติ ที่จริงเหล่านี้อยู่เป็นกลาง ๆ อยู่ คือถ้าบวชแล้วจะมักหมั่นปฏิบัติธรรมก็เป็นการบวชที่ถูกต้องได้ ถ้าบวชเพื่อความสุขสบายอย่างเดียวก็รวมเข้าในพวกเหตุที่ไม่ดี รวมความว่า แต่เดิมมาจะบวชได้ เพราะเหตุสองสถาน คือ อยากหลุดพ้นจากทุกข์ในโลก อย่าง 1 และเพื่อความสะดวกสบาย สำหรับผู้ที่หวังลาภผลเกิดแต่การบวช อย่าง 1 ส่วนในบัดนี้ มีการบวชตามประเพณีเพิ่มขึ้นอีกสถานหนึ่งด้วย (พุทธทาสภิกขุ, 2534 : 134)

3. ค่าของการบวช ในประเด็นหรือเรื่องคุณค่าของการบวชนี้ เป็นการสื่อให้เห็นหรือบ่งบอกถึงลักษณะค่าของการบวชอย่างแท้จริงนั้นมีคุณค่าอย่างไร เป็นการกล่าวถึงผลหรือประโยชน์ที่ได้จากการบวช ดังนั้นในเรื่องนี้ท่านกล่าวว่า เฉพาะการบวชที่ถูกต้องเป็นธรรมแท้จริง มีค่าสูงสุดสำหรับผู้มีปัญญาพิจารณาเห็น เช่น พระภิกษุสาครราช เมื่อเป็นฆราวาส เป็นพระเจ้าแผ่นดิน บวชแล้วเที่ยวออกอุทานว่า สุขหนอ ๆ ทุก ๆ วัน เนื่องแต่เมื่อยังไม่ได้บวชต้องตรากตรำกาย และใจ บำเพ็ญหน้าที่พระเจ้าแผ่นดิน บวชแล้วเบาใจ จึงทำให้รู้สึกสุขว่าการเป็นพระเจ้าแผ่นดินมาก ในปัญจสมสูตร ตรีสแบ่งบุคคลไว้สี่พวก คือพวกมามีต ไปมิต มามีต ไปสวางมาสวาง ไปมิต มาสวาง ไปสวาง พวกแรกได้แก่ผู้เกิดในตระกูล มิจฉาทิฐิ และตายไปในตระกูลนั้น พวกที่สอง แม้เกิดในตระกูลมิจฉาทิฐิ เช่นพวกพราหมณ์ เป็นต้น ก็ยังมีโอกาสมาบวชประพฤติธรรม พวกที่สาม พวกเกิดในตระกูลสัมมาทิฐิ แต่กลับกลายเป็นมิจฉาทิฐิในภายหลัง พวกที่สี่เกิดมาในตระกูลสัมมาทิฐิด้วย ประพฤติธรรมจนตายด้วย สำหรับการบวชชนิดนี้เป็นไปสวางแต่แม้จะเป็นอย่างไรเมื่อมาก็ตาม ผู้ที่บวชจนตายก็คือ ผู้ไปสวาง และตรัสว่า มนุษย์พวกใด ทั้งเรือน ทั้งบุตร และสัตว์ผู้เป็นที่รัก ออกบวชแล้ว ละระคะ โทสะและถอนอวิชชาเสียได้ เป็นพระอรหันต์ผู้หมดอาสวะแล้ว มนุษย์พวกนั้นแหละ เป็นผู้ไม่มีการดิ้นรนในโลก (พุทธทาสภิกขุ, 2534 : 135)

4. ชนิดของการบวช ประเด็นที่จะได้กล่าวถึงต่อไปนี้เป็น การแยกแยะอธิบายถึงรายละเอียดของ ชนิดการบวช ที่คนทั่วไปควรจะรู้ไว้และควรเข้าใจนั่นเอง ท่านกล่าวว่า ที่บวชเข้ามาแล้ว ย่อมเป็นอยู่ต่างๆ กัน โดยได้รู้ธรรมสมควรแก่การบวชบ้างไม่รู้จักบ้าง พระองค์จึงตรัสบุคคลเนื่องด้วยการบวชไว้ 4 พวก เปรียบด้วย หม้อ 4 ชนิด ตรัสบุคคล 2 พวกไว้อีกชนิดหนึ่ง มีหลักว่า กายออก แต่จิตยังไม่ออก กายยังไม่ได้ออก แต่จิตออก กายก็ยังไม่ออก จิตก็ยังไม่ออก กายก็ออกแล้ว จิตก็ออกแล้ว พวกที่ 1 เช่น กายบวชแล้ว แต่ส่วนจิตใจยัง เช่นเดียวกับจิตชาวบ้าน พวกที่ 2 กายยังไม่ได้ออกแต่จิตประกอบด้วยความขุดเกลา เช่นเดียวกับจิตพระ พวกที่ 3 เป็นฆราวาสแท้ ทั้งกายและใจ พวกที่ 4 เป็นพระแท้ ทั้งกายและใจ โดยนัยนี้ ย่อมได้นักบวช 2 ชนิด คือ จริ่งและปลอม (พุทธทาสภิกขุ, 2534 : 140)

5. ถ้าบวชกันหมดจะได้หรือไม่ จากเรื่องนี้ผู้วิจารณ์เห็นว่า ผู้นำเสนอเรื่องนี้มีเจตนาจะชี้แจงหรือ บอกถึงความสำคัญของการออกบวชว่า บวชแล้วดีอย่างไร จะได้ประโยชน์อะไรจากการออกบวชอย่างมากมา มาแล้วจากเรื่องข้างบนนั้น แต่อีกมุมมองหนึ่งของท่านพุทธทาส ก็แนะนำให้เสนอมุมหนึ่งสำหรับผู้ที่ไม่ได้บวช จะมีคุณค่าได้หรือไม่ ถ้ามีจะมีอย่างไร ในเรื่องนี้ท่านเองก็มีความเข้าใจอย่างแท้จริงอยู่แล้ว ท่านจึงกล่าวถึงเรื่อง นี้ว่า พิจารณาตามพระบัญญัติในวินัย และพุทธโอวาทในบาลีต่างๆ เห็นว่าไม่มีพระประสงค์ให้บวชกันหมดทุกคน หรือไม่ได้ทรงบัญญัติสั่งสอนว่าให้ทุกคนบวช และทั้งไม่ทรงพระประสงค์มุ่งหมายว่า ยิ่งบวชเป็นจำนวน มากๆ ยิ่งดี โดยนัยนี้ถ้าบวชกันหมดทั้งหญิงและชาย ก็ไม่มีใครเลี้ยง นอกจากอาหารแล้ว ยังได้ทรงบัญญัติอย่าง อื่นซึ่งเข้มงวดพอที่จะเป็นเครื่องวัดเครื่องกรอง ให้บวชได้แต่ผู้ที่สัทธา และกล้าหาญพอที่จะบวชเท่านั้น แม้แต่ ศฤงษณ์ก็อาจบรรลุมรรคผลได้เหมือนกัน เท่ากับภิกษุ คือบรรลุมรรคผลก็ได้ และเมื่อบรรลุแล้ว จะอยู่ในเพศ ฆราวาสสืบไปได้ถึง 3 ชั้น คือ โสดาบัน สกทาคามี และอนาคามี นอกจากอรหัตตผลเท่านั้น ถ้าฆราวาสบรรลุ เข้าแล้ว จะต้องออกจากเรือนไป (เช่นพระยสเป็นต้น) จึงไม่มีหลักเกณฑ์ว่าเราควรบวชกันให้หมด ด้วยอุปาย ชักจูง จงปล่อยให้ธรรมในใจเป็นเครื่องวัดเลือกคัดขึ้นบวชเท่าที่ควร และตรงต่อพุทธประสงค์เถิด อันที่จริง กฎ ธรรมชาติ ก็ทำให้เราบวชกันทุกคนไม่ได้อยู่แล้ว เพราะเรายังมีคนที่กำลังคร่ำแก่ ลูกอ่อน และทารก ซึ่งจะ บวชพร้อมกันไม่ได้ และแม้ว่าจะมีการอนุญาตให้บวชภิกษุณีกันขึ้นอีก ให้ผู้หญิงบวชได้เช่นครั้งพุทธกาล ก็ยังมี ธรรมชาติอย่างอื่นขัดขวาง คือ ใจของบางคนที่ไม่อยากบวช หรือไม่รู้เรื่องการบวชในพุทธศาสนานั่นเอง เพราะ คนทั้งโลกที่นับถือลัทธิอย่างอื่นก็ยังมี (พุทธทาสภิกขุ, 2534 : 141)

6. ประโยชน์แท้จริงของการบวช ในประเด็นนี้ท่านพุทธทาสได้ชี้ให้เห็นว่าประโยชน์ที่แท้จริงของ การบวชนั้น ก็คือการทำให้อาตมใจหรือทำให้ทุกขที่มีในจิตใจหมดไปโดยสิ้นเชิงนั่นเอง เพื่อไม่เป็นการตัด ทอนข้อความที่สำคัญมากเกินไป ผู้วิจารณ์จึงได้สรุปไว้และนำมาเสนอในส่วนนี้มากเป็นพิเศษ ด้วยหวังว่า เนื้อหาสาระที่เป็นแก่นของเรื่องนี้จะไม่ถูกตัดทิ้งออกไปมากนัก ในเรื่องเรื่องท่านพุทธทาสกล่าวไว้ว่า มันเป็น การง่ายที่จะกล่าวตามที่เข้าใจกันว่า บวชดับทุกข์ หาความสุข แต่เมื่อถามว่า สุขเกิดแต่การบวชคืออะไร เป็น การยากที่จะตอบ บางคนเห็นว่า บวชไม่ต้องทำงาน ไม่ค่อยมีเรื่องรบกวนใจ จึงจะเป็นสุข บางคนบวช หวังๆไปสวรรค์ พรหมโลกก็มี ด้วยอำนาจความเข้าใจผิด ทั้งนี้ก็เนื่องแต่ความสุขมีเป็นชั้นๆ นั่นเอง ใครมองเห็น

ความสุขเพียงแค่นั้น ก็นึกเอาว่าความสุขมีแค่นั้น และผลของการบวชก็คือความสุขขั้นที่เขาเข้าใจนั้น ยุคพุทธกาล ก่อนแต่พระองค์ตรัสรู้ มนุษย์ในมัชฌิมประเทศรู้จักความสุขอย่างสูงเพียงพรหมโลก เมื่อได้เบี่ยงล่งหน้าไปถึงที่ยังไม่ได้เสีย เนื่องจากได้รับความทราบใจเห็นความไม่เที่ยงแปรปรวนอยู่เสมอ จึงสลัดสิ่งทั้งปวงออกบวช ออกบวชมุ่งสุขที่สงบ ขึ้นแรกเห็นว่าเทวดาดี มุ่งความเป็นเทวดา นานๆ พบว่าเทวดาก็มีใจเป็นอย่างเดียวกับมนุษย์ ถูกค้นหาและความโกรธแค้นใจอยู่เหมือนกัน ค่อยปรารถนาสูงขึ้นไปถึงพรหม เข้าใจว่าพรหมเป็นสภาพชีวิตที่ประเสริฐอยู่ตลอดเวลาที่ค้นไม่พบว่ามีสิ่งอื่นที่ประเสริฐกว่านั้น

ต่อมาเมื่อพระพุทธเจ้าของเราเกิดขึ้น ได้ตรัสรู้ มีปัญญาแทงตลอดตามแนวความคิดของพวกนักบวชก่อนๆ และเลยขึ้นไปจนทรงพิสูจน์ได้ว่า แม้พรหมโลกก็ยังไม่เที่ยง ยังเป็นทุกข์เนื่องด้วยการต้องเกิดต้องดับ เห็นการที่ไม่ต้องเกิดต้องดับว่าเป็นสุขอย่างยิ่ง ได้แก่นิพพาน พระองค์จึงทรงพบสุขที่แท้จริง อันสูงขึ้นไปกว่าพรหม และทรงสอนสาวกให้มุ่งความสุขชนิดนี้เป็นจุดหมายปลายทาง มีเรื่องปรากฏในบาลีที่ทรงสนทนาโต้ตอบกับปริพาชกอันเป็นนักบวชที่อาศัยอยู่ในยุคนั้น ใจความแห่งประโยชน์แท้จริงของการบวชดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ก็เพื่อประโยชน์ 2 อย่าง คือ เพื่อการปิดกั้นอาสวะในภพ (ภพนี้) และเพื่อการทำลายอาสวะในสามภพ (ภพหน้า) ภิกษุ ท. การอุปสมบทอันตลาคตอนุญาตแล้วแก่สาวกทั้งหลายก็เพื่อประโยชน์ 2 อย่างนี้แล” ภิกษุในศาสนานี้ทั้งหมดก็เพื่อความทุกข์นี้ นี่คือประโยชน์ที่แท้จริงหรือจุดหมายปลายทางของการบวช (พุทธทาสภิกขุ, 2534 : 144)

7. ถ้าไม่บวชจะได้หรือไม่ สำหรับผู้ประสงค์อหัตตภูมิไม่บวชไม่ได้ พระอรหันต์ผลเป็นคุณธรรมขั้นสูงสุดยอด ควรแก่เพศของการบวชอย่างเดียว ไม่มีในเพศฆราวาส แม้จะเกิดบรรลุนิพพานขั้นสูงสุดนี้ในเพศฆราวาสขึ้นมากก็ต้องรับบวช เช่น ยสกุบุตรเป็นตัวอย่าง นับว่าบรรลุนิพพานแล้ว ถ้าขึ้นอยู่เป็นฆราวาสก็ต้องปรินิพพานเนื่องจากความอาภัพภัยภัยภัยด้วยสภาพแห่งเพศเดิมนั้น แต่ที่แท้การเป็นพระอรหันต์ ย่อมสูงกว่าการบวชอยู่แล้ว สำหรับผู้ประสงค์มรรคผลอันต่ำลงมา คือโสดา – สกทาคา – อนาคา แล้ว จะบวชก็ได้ไม่บวชก็ได้ แม้ว่าการบรรพชาจะเป็นการช่วยเหลือให้ได้บรรลุมรรคผลเร็วและง่ายเข้าก็จริง แต่ผู้ไม่บวชก็อาจบรรลุมรรคผลนั้นได้ภายในเรือน และภายในการงานของฆราวาสนั่นเอง ในบาลี คนชั้นสูงเป็นอันมาก เช่น พระญาติในสาकยวงศ์ หรือคนชั้นกลาง เช่นเศรษฐี คหบดีเป็นอันมากก็ได้บรรลุนิพพาน อนาคามีผล และในคนชั้นต่ำก็ยังมี (พุทธทาสภิกขุ, 2534 : 152)

“...ก็เมื่อเราจะบวชก็ตามไม่บวชก็ตาม ก็ถือพระพุทธศาสนาอยู่แล้วนี่ จึงเป็นความจำเป็นของเราทั้งหลายที่จะต้องพยายามเรียนให้รู้ว่า ศาสนาที่เราถือนั้นคืออะไร ถ้าเราไม่พยายามรู้ศาสนาของเรา ก็เหมือนกับเราหลงโลกอยู่เสมอ ถึงแม้เราจะบวชก็ตามไม่บวชก็ตาม ไม่พ้นจากความติดเป็นคณลกชาติที่ประกอบด้วยอารยธรรมในเวลานี้ ชาติไหนที่ไม่มีศาสนาต้องไม่มีแล้วในโลก, ต้องมีศาสนาใดศาสนาหนึ่งแน่นอน เวลานี้ทั้งโลกเขาพูด เขานิยามว่าชาติไทยเป็นชาติที่ถือพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธศาสนายังยืนอยู่ได้ เพราะมีเมืองไทยเป็นเหมือนป้อมใหญ่ในแนวรบ ตามที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาครั้งหนึ่งแล้ว ก็แปลว่า โลกนิยมแล้ว เพราะเชื่อกันเสียหมดว่า เราถือพระพุทธศาสนาเพราะฉะนั้นเหมือนเราถูกโลกบังคับให้ถือพระพุทธศาสนา

เหมือนกันการที่เราบวชจิม ๆ แล้วบอกว่า “ฉันถือแล้ว ต่อไปฉันไม่ต้องทำอะไรอีก” ดังนั้น ไม่ใช่จะลงโลกไปได้ นานสักปานใด ในไม่ช้าเขาก็จับได้ว่าความประพฤติไม่สมกับที่ถือพุทธศาสนา ใจไม่สมกับหนทางที่พระศาสดาของเราสั่งสอนซึ่งเราเชื่อว่าเป็นทางดีที่สุด ถ้าเมื่อความประพฤติไม่สมกับผู้ถือพระพุทธานุชาเช่นนี้แล้ว ย่อมทำให้โลกเขาดูหมิ่นเราทั้งหมดไม่ใช่ว่าข้าพเจ้าคนเดียวจะเป็นผู้อาย ท่านทั้งหลายที่นั่งอยู่ในที่นี้ทุกคนต้องรับความอายเท่ากับข้าพเจ้า, ข้าพเจ้าก็คนไทยคนหนึ่ง ท่านก็คนไทยด้วยกันทั้งนั้น ต้องรับความอายด้วยกัน เช่นนี้แล้ว จำเป็นต้องมีมานะ. “การที่บวชนั้น ถ้ามีเวลาและใจมันคงอยู่ อยากจะบวชแล้ว ข้าพเจ้าอนุโมทนา บวชเถิด ! ถ้าไม่มีเวลาและใจรู้สึกว่าจะบวชจริงไม่ได้แล้ว ขออย่าบวชลงโลกเลย ข้าพเจ้าขอเสียที่ข้อนี้เป็นข้อที่ได้นิมมานแล้ว....,” (พุทธทาสภิกขุ, 2534 : 155)

การตามรอยพระอรหันต์ ที่ท่านพุทธทาสได้เขียนขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2475 ซึ่งเป็นหนังสือเล่มแรกของสวนโมกข์ ซึ่งเต็มไปด้วยหลักการ วิธีการ และบอกถึงผลของการปฏิบัติตามเรื่องนี้ด้วยว่ามีผลเป็นอย่างไร ถือว่าเป็นหนังสือที่อ่านง่าย เข้าใจง่าย เนื้อหาสาระที่สำคัญทั้งหมดพอสรุปได้ใจความว่า ท่านพุทธทาสภิกขุได้ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนแล้วในการตามรอยพระอรหันต์ว่า ตัวพระพุทธานุชาที่แท้จริงนั้น จะไม่รู้จักร่ำคร่ำหรือตายคือสาบสูญ เพราะการตามรอยพระอรหันต์นั้นเป็นตถุภาพที่แท้จริงที่ประจำอยู่กับโลกตลอดกาลนิรันดร์ จึงไม่เคยเหลวไหล ส่วนผู้ที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับพระพุทธานุชานั้นไม่แน่นอนเอง ดังนั้น ถ้าหากว่าเราบากบั่นอย่างเต็มที่มาแล้วขั้นหนึ่ง คือขั้นปริยัติธรรม แต่ยังเหลืออีกขั้นหนึ่งที่จะต้องพยายามกันต่อไปอีก ขั้นนั้นคือการลงมือปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังและถูกต้อง ส่วนสุดท้ายก็คือการเก็บเกี่ยวเอาผลประโยชน์อันเป็นขั้นสุดท้าย

บทวิจารณ์

1. สำนวนของพระพุทธานุชา

การใช้สำนวนภาษาเขียนในการนำเสนอของพุทธทาสภิกขุ นั้น ท่านใช้สำนวนจากการแปลภาษาบาลีจาก 3 สูตร ได้แก่ บาลีวิโสธนสูตร บาลิมหาอัสสปุสูตร และบาลีสามัญญผลสูตรเป็นสูตรหลัก เป็นบทนำในการตอบคำถามของเนื้อหาทุกเรื่องที่เป็นหลักการสำคัญ ๆ ทุกตอนไป หลังจากนั้นท่านก็จะใช้ภาษาชาวบ้านหรือเป็นภาษาร่วมสมัยที่เรียบง่ายไม่สลับซับซ้อน ทำให้ผู้ที่ได้อ่านแล้วมีความเข้าใจ ตรงตามเนื้อหาหรือจุดประสงค์ที่ผู้เขียนได้วางเอาไว้ ท่านพุทธทาสจะไม่ใช้ภาษาที่เป็นศัพท์วิชาการในการนำเสนอ โดยเฉพาะการอธิบายเสริมและยกตัวอย่างประกอบ มักจะเป็นสถานการณ์ที่เป็นปัจจุบันอยู่ตลอด มีการกล่าวถึงเรื่องระบบของเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง และกลุ่มคนหรือสังคมเอาไว้ในตัวอย่างนั้นด้วย เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนมีความเกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับเรื่องที่กำลังพูดถึงอยู่เสมอ และท่านยังกล่าวถึงผู้อ่านอย่างเป็นกันเองในความตอนหนึ่งว่า “ผู้อ่านควรทราบรูปโครงของเรื่องพอเลา ๆ เสียก่อน คือ เมื่อได้แสดงความปรารถนาและยกบาลี 3 สูตร ที่จะใช้เป็นหลักมาตั้งไว้ และเก็บหลักจากบาลีนั้น ๆ ได้ 23 หลัก จัดเป็นตอนบุพภาคแห่งการตามรอยพระอรหันต์แล้ว ต่อไปนี้จะได้เริ่มอธิบายความไปที่ละหลัก (พุทธทาสภิกขุ, 2534 : 68)

ในประเด็นนี้เป็นส่วนหนึ่งของบทนำที่พุทธทาสภิกขุอธิบายไว้ ผู้วิจารณ์จะขอนำมาเพื่อให้เห็นเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนว่าท่านใช้ภาษาในการนำเสนอเนื้อหาสาระที่ไม่ซับซ้อนเป็นภาษาแบบชาวบ้านจริง ๆ ไม่ใช่ศัพท์วิชาการที่เล่นคำเล่นโวหารอะไร ยกตัวอย่างเช่น “เรื่องของคำว่าพระตถาคต ท่านจะอธิบายว่า พระตถาคต เกิดขึ้นในโลก เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบเอง สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี รู้แจ้งโลก เป็นผู้ทรงมานุสรณ์พระอรหันต์อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า เป็นครูของเทวดาและมนุษย์แสดงธรรมไพเราะในเบื้องต้นท่ามกลาง ที่สุด ประกาศพระบรมจรรยพร้อมอรรถพญฺชนะบริสุทฺธิบริบูรณ์สิ้นเชิง โดยท่านพุทธทาสได้ยกขึ้นอธิบายทีละตอน เริ่มด้วยตอนที่ว่าด้วย ตถาคต ได้แก่ ตถาคต คำนี้ เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคใช้เรียกแทนชื่อพระองค์เองเท่านั้น แต่มาในตอนหลังมีผู้นำมาใช้เป็นคำพูดของตน สำหรับเรียกพระผู้มีพระภาคไปก็มี ศัพท์ “ตถาคต” นี้ แปลเอาแต่เนื้อความ ได้ความว่า ผู้มาอย่างไร ไปอย่างนั้น หมายความว่า เสด็จมาสู่โลกนี้อย่างพระพุทธรเจ้าเสด็จไปจากโลกนี้ก็อย่างพระพุทธรเจ้า ที่เรียกว่า มาอย่างพระพุทธรเจ้า หมายถึงการที่พระองค์บังเกิดขึ้นเพื่อสอนมนุษย์ให้รู้จักทำตัวเองให้พ้นทุกข์ มีพระกรุณาแก่สัตว์ที่กำลังมีทุกข์เต็มอก หากว่า ในวังพระราชาก็มีมณฑลอันและในเวลาเดียวกัน มีหญิงซึ่งใจกำลังได้รับทุกข์อย่างแรง เพราะลูกหรือผัวตายเป็นต้น พระองค์จะทรงสละอติเรกลาภภายในวัง เสด็จไปพลอยนหญิงซึ่งใจด้วยธรรมิกถา ให้ความคับแค้นหายไปจากอกหรือได้บรรลุธรรมบางอย่าง ถ้าเขาจะมีอุปนิสัยอยู่บ้าง และพระองค์มีพระปัญญาสอดส่องหาคำพูดมาแสดงธรรม พอที่จะให้คนทุกจำพวกได้รับประโยชน์ เว้นแต่เขาจะเป็นคนหนาเกินไปเท่านั้น พระองค์หมดความชั่วทุกชนิด มีใจสะอาดถึงที่สุด ไม่เห็นแก่อะไรหมด นอกจากความจริง ความถูกต้องอย่างเดียวแล้ว ทรงประพติประโยชน์แก่ผู้อื่นคือแก่โลกทั้งสิ้น จนตลอดพระชนมายุ นี้เรียกว่า มาอย่างพระพุทธรเจ้า ที่เรียกว่า ไปอย่างพระพุทธรเจ้า คือทรงบริณิพพานดับหมดทั้งร่างกายจิตใจ รวมทั้งกรรมที่เป็นปัจจัยให้เกิดอีก ไม่ต้องกลับมาเป็นทุกข์ทรมานเหมือนสัตว์โลกทั้งหลาย แต่แม้ว่าพระองค์จะบริณิพพานไปแล้วก็จริง ส่วนความดีของพระองค์ยังคงเหลืออยู่ ได้แก่ธรรมวินัยที่ทรงสอนไว้ เราพากันยกขึ้นแทนตัวพระองค์ เป็นดั่งว่าพระองค์ยังคงอยู่ ความสุขอันเป็นผลเกิดจากการกระทำตามคำสั่งสอนของพระองค์ยังคงกำลังปกคลุมโลกอยู่ทั่วไป แม้จะเป็นความสุขชั้นต่ำ ๆ ไม่สูงสุดเหมือนที่พระองค์เองบรรลุ ก็ยังเป็นเครื่องหมายของการกระทำอันประเสริฐที่พระองค์ทรงทิ้งไว้ในโลกนี้ หลังแต่พระองค์ได้เสด็จบริณิพพาน นี้เรียกว่า ไปอย่างพระพุทธรเจ้ารวมทั้งที่ไปและที่มาอย่างพระพุทธรเจ้า จึงได้เรียกว่า ตถาคต (พุทธทาสภิกขุ, 2534 : 69)

ตามที่คุณวิจารณ์ได้กล่าวถึงสำนวนภาษาหรือภาษาที่ท่านพุทธทาสเลือกใช้ในการนำเสนอหลักธรรมนั้น ท่านใช้ภาษาชาวบ้านอย่างแท้จริง ถึงแม้จะไม่สละสลวยงดงามเหมือนภาษาของนักวิชาการ แต่เมื่ออ่านแล้วมันทำให้เกิดความรู้เกิดความเข้าใจในเรื่องหรือเนื้อหาสาระของหลักธรรมที่ท่านสื่อสารกับผู้อ่านได้เป็นอย่างดี แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นไม่รวมศัพท์ที่เป็นต้นฉบับคือตัวพระบาลีและคำแปลที่ออกมาจากคำศัพท์จากภาษาบาลีล้วน ๆ อันนี้ท่านคงไว้ตามเดิม ท่านก็จะเอาบาลีที่เป็นที่มาของเรื่องนี้เองยกขึ้นเป็นหัวข้อแล้วทำการอธิบายชี้แจงด้วยเหตุด้วยผล จนชัดเจนเป็นเรื่อง ๆ หรือเป็นตอน ๆ ไปตามเนื้อหาสาระของเรื่องนั้น ๆ เพื่อให้มองเห็นกันอย่างชัดเจนอีกครั้งในการใช้ภาษาการเขียนหนังสือของพุทธทาส ข้าพเจ้าจะขอยกตัวอย่างอีกสักหนึ่ง

ตัวอย่าง ได้แก่ คำว่าพระอรหันต์ ท่านจะอธิบายและใช้ภาษาเพื่ออธิบายเนื้อความนั้นให้เป็นภาษาชาวบ้านที่เรียบง่ายไม่ใช่ภาษาฟุ่มเฟือย ลักษณะของการใช้ภาษาชาวบ้านหรือภาษาที่เรียบง่ายไม่สลับซับซ้อน ไม่เป็นภาษาวิชาการที่ผู้อ่านแล้วงงและเกิดความคลาดเคลื่อน ในประเด็นนี้ผู้วิจารณ์มองว่าท่านคงจะเผื่อผู้อ่านที่ไม่มีความรู้ความเข้าใจในธรรมะมาก่อน แม้แต่คนธรรมดาสามัญทั่วไปที่ไม่เคยเล่าเรียนศึกษาธรรมะมาก่อนก็สามารถอ่านแล้วเข้าใจได้ทันที ที่สำคัญเมื่ออ่านแล้ว จะทำให้ผู้อ่านเกิดความเชื่อและมีศรัทธามากยิ่งขึ้น เมื่อผู้อ่านเกิดความศรัทธามากยิ่งขึ้นแล้ว ย่อมเป็นการแนบเนียนเข้าสู่ผู้นั้นจะต้องมีความพอใจในการนำหลักการดังกล่าวไปปฏิบัติตามได้อย่างจริงจังหรืออย่างตั้งใจ เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้วิจารณ์จึงเชื่อได้ว่าชีวิตของผู้นั้นย่อมมีความสุขขึ้น ที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงตนเอง เกิดปัญญาในการบริหารจัดการความทุกข์ในชีวิตของตนเองได้

หนังสือเรื่อง ตามรอยพระอรหันต์ของพุทธทาสภิกขุ เป็นหนังสือที่ใช้สำนวนภาษาที่เรียบ ๆ ทำให้เข้าใจได้ในเนื้อหาหรือวัตถุประสงค์ที่สื่อสารออกมาได้เป็นอย่างดี นับเป็นหนังสือที่มีอายุอีกเล่มหนึ่ง ที่ถ่ายทอดหลักปรมัตถธรรมในทางพระพุทธศาสนาออกมาในรูปแบบภาษาร่วมสมัย ที่คนทุกประเภทอ่านแล้วเข้าใจความหมายได้ ทั้ง ๆ ที่เนื้อหาสาระที่พูดถึงนั้นเป็นเรื่องของการปฏิบัติหรือฝึกจิตให้หลุดพ้นไปจากความทุกข์

2. วิธีการนำเสนอของพุทธทาสภิกขุ

โดยภาพรวมวิธีการนำเสนอของท่านพุทธทาสนี้ เป็นการนำเสนอแบบในเชิงลักษณะตั้งกระทู้ถามไว้ และบอกในกระทุ้นั้นด้วยว่าในรายละเอียดที่จะตอบมีกี่กระทู้ เพื่อสื่อสารกับผู้อ่านว่าหัวข้อธรรมที่สำคัญของเรื่องนั้นมีกี่กระทู้ จึงทำให้ผู้อ่านเกิดความสนใจใคร่อยากทราบว่ากระทู้ไหนในคำตอบที่ท่านยกเอาบาลีสสูตรต่างๆ ที่ท่านยกขึ้นมาตอบหรืออธิบายนั้นคืออะไร และประกอบด้วยส่วนต่างๆ ที่สำคัญอะไรบ้าง พร้อมทั้งแสดงเหตุผลไว้ด้วยว่า จะมีหลักการให้ปฏิบัติอย่างไร เมื่อปฏิบัติตามแล้วจะได้ผลอย่างไร ผลที่ว่านั้นอยู่ในระดับใด หรือถ้าหากไม่ปฏิบัติตามจะเกิดอะไรขึ้นมีผลเสียอย่างไร และผลที่ว่าเสียนั้นอยู่ในระดับใด บางเรื่องท่านยกเอาตัวบุคคลขึ้นมาเป็นตัวอย่าง ให้เห็นทุกคำสนทนา ในขณะที่ท่านตอบด้วยพระบาลีได้ยกมาของแต่ลະສູຕຣລ້າວ ກໍ່ຍັງມີຄຳອີບາຍເສີມຫຼືເຕີມເຕັມດ້ວຍຄຳພູດເຊີງເຊີຍຊາວນຸ່ງຫຼືແນະນຳ

รูปแบบวิธีการนำเสนอเนื้อหาสาระแห่งพุทธธรรมของท่านพุทธทาสภิกขุ เพื่อให้ผู้อ่านหนังสือเรื่องตามรอยพระอรหันต์แล้ว จะได้เกิดความเข้าใจ เป็นการเพิ่มสติปัญญาให้แก่ผู้อ่าน ที่สำคัญที่สุดก็คือสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นในใจของผู้อ่าน เมื่ออ่านจบแล้วก็จะมีความรู้สึกว่าจะอยากเดินตามรอยของพระอรหันต์ ด้วยเหตุผลที่ว่าเมื่อเดินตามแล้ว ความทุกข์ที่มีอยู่ภายในจิตใจก็จะลดน้อยลง ถึงแม้ไม่ได้เป็นพระอรหันต์หรือไม่ได้บวชเป็นพระในพระพุทธศาสนาก็ตาม หลักการปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงความสุข ที่ปุถุชนควรเข้าถึงได้หรือมีได้ก็ยังไม่จำกัดไว้เฉพาะแต่ผู้ที่ออกบวชเท่านั้น (พุทธทาสภิกขุ, 2534 : 147) ซึ่งผู้อ่านหลายท่านที่เคยอ่านหนังสือเรื่องอื่น ๆ มากมาย โดยส่วนใหญ่แล้วมักเป็นเพียงการนำเสนอหลักการใหญ่ ๆ ของพระพุทธศาสนาไว้เท่านั้น ยิ่งเป็นงานเขียนเชิงวิชาการด้วยแล้วยิ่งไปกันใหญ่ ยิ่งอ่านก็ยิ่งงงไม่เข้าใจหรือเข้าใจยาก

ดังนั้น ผู้วิจารณ์เห็นว่าหนังสือเล่มนี้ตอบปัญหาได้อย่างครบถ้วนและสมบูรณ์ที่สุด เช่น พระอรหันต์คืออะไร และใครที่เป็นบิดาหรือผู้ให้กำเนิดพระอรหันต์ ซึ่งในหนังสือเล่มนี้ก็ตอบไว้อย่างชัดเจนว่าผู้ให้กำเนิดพระอรหันต์ทั้งหลายนั้นก็คือพระพุทธเจ้าสมณโคดม นั่น และพุทธทาสก็ยังอธิบายขยายความเห็นเพิ่มเติมเพื่อความชัดเจนอีกว่ารอยของพระอรหันต์ที่เราควรจะได้ตามนั้นเป็นอย่างไร และใครบ้างที่มีสิทธิ์ที่จะเดินตามรอยของพระอรหันต์ได้บ้าง ในทัศนะของผู้วิจารณ์แล้วเชื่อว่าเป็นการนำเสนอที่แปลกใหม่ของวงการการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ว่าได้ เพราะในอดีต พ.ศ.2475 ใครที่จะเขียนหนังสือในลักษณะนี้ได้จะต้องเป็นนักศึกษาค้นคว้าและฝึกฝนตนเองจนเข้าใจในจุดประสงค์ของความปรารถนาที่จะเป็นพระอรหันต์อย่างแน่นอน และต้องเชื่ออย่างมั่นใจว่าความเป็นพระอรหันต์นั้นมันหมดปัญหาทุกอย่างจริงๆ หมอดอกชาติในการสืบต่อ ถึงจุดสูงสุดแห่งชีวิตที่พัฒนาแล้ว แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นเป้าหมายปลายของพระพุทธศาสนาก็คือ ความหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงนั่นเอง

3. ทฤษฎีการวิจารณ์

เพื่อให้การวิจารณ์หนังสือเรื่องตามรอยพระอรหันต์เล่มนี้น่าเชื่อถือและมีหลักการทางทฤษฎีในการวิจารณ์หรือตีความหนังสือ จากประสบการณ์ของผู้วิจารณ์เองที่เคยค้นคว้ามาจึงต้องการนำหลักการทางทฤษฎีแห่งการตีความเป็นองค์ประกอบด้วย ขณะที่นักวิชาการท่านหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า การศึกษาวิชาพระพุทธศาสนากับศาสตร์แห่งการตีความ (Buddhism and Hermeneutics) นับว่าเป็นวิชาใหม่ในแวดวงการศึกษาทางพระพุทธศาสนา การตีความเป็นแนวความคิดทางตะวันตก ที่ใช้ตีความแนวคิดของผู้คนที่คิดไว้แล้ว

ในกรณีการวิจารณ์หนังสือของท่านพุทธทาสภิกขุ เรื่องตามรอยพระอรหันต์นี้ ผู้วิจารณ์เห็นว่าทฤษฎีหนึ่งที่สามารถเข้ากันได้กับเรื่องนี้ ทฤษฎีนั้นได้แก่ทฤษฎีการตีความตามแนวคิดของเซนต์ ออเกสติน (Saint Augustine) ออเกสตินมีทฤษฎีเกี่ยวกับเรื่องการตีความในข้อที่ว่า ข้อความเดียวอาจจะตีความได้ถึง 4 อย่าง ตามความต้องการของผู้อ่านหรือผู้ฟังดังต่อไปนี้ ดังนั้นเขาจึงแบ่งการตีความออกเป็น 4 ประเภท ตามความคิดของผู้อ่านหรือผู้ฟัง ดังนี้

- 1) Historico – Literal = ตีความตามพยัญชนะ และข้อเท็จจริงตามประวัติศาสตร์
- 2) Allegorical = อุปมานิทัศน์ มีความรู้เป็นสัญลักษณ์มากขึ้น คำ 2 คำตีความได้ 2 ความหมายโดยการตีความให้เข้าถึงกัน
- 3) Analogical = อุปมา คำพูดที่คล้ายกัน เช่น มนุษย์ไกรธ พระเจ้าพิโรธ
- 4) Topological, A etiological, Moral = พัฒนาคุณภาพชีวิต

ทฤษฎีการตีความตามแนวคิดของเซนต์ ออเกสติน (Saint Augustine) ข้อที่ 4 นี้เองที่สามารถเข้ากันได้กับการวิจารณ์หนังสือเรื่องตามรอยพระอรหันต์ของท่านพุทธทาสภิกขุ เพราะเป็นเรื่องการประพฤติปฏิบัติให้ชีวิตมีคุณภาพ เป็นหลักการปฏิบัติเพื่อให้ชีวิตของผู้อ่านนั้นได้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตนไปสู่เป้าหมายสูงสุดของชีวิต ที่เรียกว่า Topological, A etiological, Moral การพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ถึงที่สุดนั่นเอง

จะเห็นได้ว่าจากคำแนะนำของท่านพุทธทาสภิกขุที่เขียนไว้ในหนังสือเรื่องตามรอยพระอรหันต์สามารถโยงไปถึงหนังสือเรื่อง ฟาสางทางธรรมโฆษณ์ (พุทธทาสภิกขุ, 2547 : 19) ในหนังสือเรื่องฟาสางทางธรรมโฆษณ์ท่านพุทธทาสภิกขุได้อธิบายถึงสาเหตุแห่งการตามรอยพระอรหันต์ไม่ได้หรือสิ่งที่ขวางกั้นไม่ให้บรรลุถึงคุณธรรมชั้นสูงหรือขั้นใดขั้นหนึ่งในทางพระพุทธศาสนาได้ สิ่งที่ว่านี้ได้แก่คำว่าอุปาทานนั่นเอง อุปาทานที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวถึงข้างต้นที่ผู้วิจารณ์ได้โยงให้เหื่อนั้น ท่านยังอธิบายต่อถึงเรื่องอุปาทานไว้ว่าอุปาทานนั้น ได้แก่ กามอุปาทาน ความถือมั่นในกาม หมายถึง การยึดถือจนติดแน่นในสิ่งที่เป็นของรักของใคร่ติดพันอยู่ในสิ่งที่พอใจ เช่น ในรูป (สิ่งที่น่ารักใคร่ทางตา) ในเสียง (ความไพเราะที่ได้ยินทางหู) ในกลิ่น (ความหอมหวานชวนดมตามทางจมูก) ในรส (ความเอร็ดอร่อยที่ลิ้มชิมได้ทางลิ้น) ในโณภูฏัพพะ (การสัมผัสทางกายที่ก่อให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน) และในธรรมารมณ์ (สิ่งที่ผุดขึ้นเป็นความรู้สึกในจิตใจที่มีต่อสิ่งรักสิ่งใคร่) ด้วยอำนาจกามตัณหา เรียกก่าย ๆ ว่า เป็นคนยึดติดของรัก ย่อมก่อให้เกิดความร้อนรุ่ม ความริษยาหึงหวง ในเรื่องกามอุปาทาน ความยึดมั่นในกาม (พุทธทาสภิกขุ, 2544 : 26)

4. จุดเด่นของหนังสือ

หนังสือเรื่องตามรอยพระอรหันต์นี้มีจุดเด่นอยู่ 2 ประการ ได้แก่ ประการแรกพุทธทาสภิกขุสามารถระบุถึงที่มาที่ไปของพุทธพจน์จากคัมภีร์พระไตรปิฎกที่เป็นภาษาบาลีฉบับสยามรัฐได้อย่างชัดเจน น่าเชื่อถือ เพราะคัมภีร์นี้นับเป็นคัมภีร์ที่เก่าแก่ที่สุดของไทย ที่มีการใช้อ้างอิงพุทธพจน์ได้สมบูรณ์ที่สุด ถ้าหากใครสงสัยก็กลับไปศึกษาจากคัมภีร์ที่เป็นหลักฐานดั้งเดิมนี้ได้เพิ่มเติมอีก ทุกเรื่องของการตามรอยพระอรหันต์พุทธทาสภิกขุท่านจะนำเอาคัมภีร์จากพระไตรปิฎกฉบับดังกล่าวมาเป็นบทตั้งเริ่มต้นเพื่ออธิบายเป็นตอนๆ ตามลำดับไป สำหรับจุดเด่นประการที่สองคือ เนื้อหาสาระในหนังสือเล่มนี้ที่ถูกท่านพุทธทาสนำมาอธิบายเป็นเรื่องใหม่มาก ที่คนสมัยปี พ.ศ.2475 ยังไม่เคยรู้มาก่อน เมื่อได้อ่านหนังสือเล่มนี้จึงเกิดความรู้ความเข้าใจเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก และรู้กระทั่งว่าการตามรอยพระอรหันต์นั้น ทุกคนสามารถทำได้ ถึงแม้การถวายนั่นจะไปไม่ถึงจุดสูงสุดก็ตาม แต่เมื่อทุกคนพร้อมที่จะเดินตามแล้ว ย่อมได้รับความสุขอย่างที่ไม่เคยได้รับมาก่อนเป็นหลักประกันให้อีก ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงเมื่อการเดินตามรอยของพระอรหันต์จนถึงที่สุดแล้วชีวิตและจิตใจจะมีความสุขปราศความทุกข์ขนาดไหน

5. จุดด้อยของหนังสือ

จุดด้อยของหนังสือเล่มนี้โดยส่วนมากแล้วจะอยู่ที่คำศัพท์ภาษาบาลีขนาดยาว ๆ บางเรื่องค่อนข้างยาวเสียด้วยซ้ำไป การอ้างภาษาบาลีขนาดยาว ๆ เกินไป อาจจะทำให้ผู้อ่านหนังสือเล่มนี้เกิดความเบื่อหน่ายหรือเกิดความสับสนระหว่างภาษาบาลีที่ยาวเกินกับคำอธิบายที่เป็นภาษาไทย แทนที่จะทำให้คนอ่านอ่านแล้วเกิดความรู้ความเข้าใจและเกิดศรัทธาแล้วเดินตามรอยของพระอรหันต์ กลับจะหมดศรัทธาและหันหลังกลับให้การตามรอยพระอรหันต์เสียอีก จึงเป็นจุดด้อยของหนังสือเล่มนี้ แม้แต่บางเรื่องที่ท่านยกขึ้นมาเพื่ออธิบายไม่น่าจะอธิบายกันอย่างยืดยาวก็ได้เพราะเป็นเรื่องที่คนส่วนใหญ่เมื่ออ่านแล้วก็สามารถเข้าใจได้ ขณะเดียวกันท่านอธิบายเสียยืดยาว กว่าผู้อ่านจะเข้าใจได้ต้องกลับมาอ่านในเรื่องนั้นซ้ำอีกหลายรอบ

สรุป

โดยสรุปแล้วหนังสือเรื่องตามรอยพระอรหันต์ของท่านพุทธทาสภิกขุนี้ เป็นการชี้ทางออกบอกทาง ถูกใจสำหรับผู้ที่ต้องการพัฒนาชีวิตของตนเองจากปุถุชนให้ก้าวไปสู่ความเป็นอริยะชน ตามลำดับหรือตาม ขั้นตอนของการปฏิบัติตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา ประเด็นสำคัญที่ท่านพุทธทาสภิกขุได้แนะนำไว้ใน หนังสือเล่มนี้คือ ไม่ว่าจะอยู่ในสถานะแบบใด จะเป็นฆราวาส หรือเป็นบรรพชิตก็ตาม ย่อมเข้าถึงความเป็น พระอรหันต์ได้ ถ้ามีการประพฤติปฏิบัติอย่างถูกต้องตามรอยพระอรหันต์ที่ได้แนะนำทางไว้แล้ว หรือถ้า หากยังไม่บรรลุความเป็นพระอรหันต์ในชาตินี้ได้ ก็จะเข้าถึงคุณธรรมชั้นใดชั้นหนึ่งอย่างแน่นอน อย่างน้อยที่สุด ก็ทำให้ชีวิตนี้เต็มไปด้วยความสงบสุขในชีวิต โดยเป็นผู้ที่มีความทุกข์น้อยที่สุด ซึ่งจะแตกต่างจากคนทั่วไปโดยสิ้นเชิง

ในเรื่องการตามรอยพระอรหันต์นี้ ท่านพุทธทาสจะเริ่มที่ศรัทธาก่อน ด้วยการเล่าเรื่องประกอบ ของกุลบุตรในอดีตที่ได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์แล้ว เกิดความเบื่อหน่ายในเพศฆราวาสการครองเรือน มี ศรัทธาคืออยากจะบวช จนไปถึงตัวอย่างในหลายๆ เรื่อง ที่ท่านยกมาแสดงเพื่อประกอบการบรรยายให้เข้าใจ ได้อย่างง่ายและชัดเจนยิ่งขึ้น จนถึงที่สุดคือการประพฤติปฏิบัติจนทำให้ตนเองหลุดพ้นจากพันธนาการต่าง ๆ ทำให้ถึงสภาวะสูงสุดคือความเป็นพระอรหันต์นั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

- พุทธทาสภิกขุ. (2534). *ตามรอยพระอรหันต์*. (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ
- พุทธทาสภิกขุ. (2544). *พุทธทาสตอบปัญหา*. กรุงเทพมหานคร: จัดพิมพ์โดยธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม
- พุทธทาสภิกขุ. (2547). *ฟ้าสาวยามธรรมโฆษณ์*. กรุงเทพมหานคร: จัดพิมพ์โดยโครงการธรรมโฆษณ์ศึกษา
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2555). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. (พิมพ์ครั้งที่ 18). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พลีพิมพ์.